

Charles de l'Ecluse Carolus Clusius 1526-1609 : zijn bijdrage tot de botanische kennis en de inrichting van de Hortus te Leiden*

J. Staes

* Lezing tijdens het Congres in Lille op 2 oktober 2004.

Is als zoon van Michel de l'Ecluse geboren te Atrecht (Arras) op 19 februari 1526. De vader behoorde tot de kleine adel en was belast met een administratieve taak in het klooster van St.Vaast aldaar. Vader was ook Heer van Watènes, een heerlijkheid in de buurt van Armentières. Als oudste zoon erft Carolus die titel.

Hij studeert in 1540-42 aan de kapittelschool van St. Vaast, daarna aan de Latijnse School in Gent waar hij waarschijnlijk in contact kwam met het Vlaams.

Van daar trekt hij naar Leuven om rechten te studeren evenals Latijn en Grieks in het Drietalencollege. Hij behaalt er in 1546 de licentie in de Rechten. In 1548-49 verblijft hij aan de universiteit te Marburg waardoor hij reformatiegezind werd.

In 1549-50 studeert hij geneeskunde te Wittenberg en van daar uit onderneemt hij reeds verschillende botanische reizen.

Gedurende drie jaar (1551-54) woont hij te Montpellier bij de professor, geneesheer en befaamd ichtyoloog Rondeletius. Hij zal een boek over de vissen van hem in het Latijn vertalen.

Daarna keert hij voor enkele maanden naar Leuven terug en vertrekt voor verschillende jaren naar Antwerpen (1555-1560). Hij vertaalt in het Frans het Cruydeboek (1554) van Dodoens.

Tevens gaat hij daar contacten leggen met uitgever Plantijn en Pieter van Coudenbergh.

Hij stelt de Latijnse vertaling op van *El Ricettario della citta di Firenze* verschenen onder de titel *Antidotarium* (1561). Dit wijst er op dat hij geneeskunde studeerde om beter op de hoogte te komen van de geneeskracht van o.m. planten. Hij moet toen reeds in contact geweest zijn met het Groothertogelijk hof in Firenze en ook de Italiaanse taal beheerst hebben.

In 1560 studeert hij weerom geneeskunde in Parijs. Daarna maakt hij verschillende reizen als begeleider van reislustige adellijke personen o.m. in Spanje en Portugal met Jacobus Fugger en verzamelt daar plantenmateriaal voor zijn latere '*Flora Hispanica*'.

Van 1565 tot 1573 verblijft hij bijna zonder onderbreking in de Nederlanden: Antwerpen, Brugge, Moerkerke en Mechelen. Te Antwerpen wordt hij gekwetst aan het been waarvan hij voor zijn verdere leven een ernstig letsel zal overhouden.

In 1567 geeft hij '*Aromatum Historia*' uit. Dit is de Latijnse vertaling van een in Spanje uitgegeven Indisch artsenijboek.

In 1573 wordt hij door Keizer Maximiliaan II als prefect van de keizerlijke medicinale tuin te Wenen aangesteld.

Na zijn ontslag in 1577 blijft hij nog tot 1579 te Wenen en komt na een lange rondreis terug naar Antwerpen om er verschillende heruitgaven voor te bereiden en te werken aan zijn Oostenrijkse flora.

In 1581 is hij o.m. in Engeland en na heel wat rondzwerven in Wenen waar hij o.m. een korte Latijnse vertaling uitbrengt van Monardes '*Simplicium*

medicamentorum ex novo orbe delatorum liber tertius, waarin planten uit de Nieuwe Wereld behandeld worden o.m. ananas, aardnoot, coca, gember, zonnebloem,...

Tevens een verkorte Latijnse vertaling van een werk van Christobal Acosta over de planten uit Portugees Indië nl. tamarinde, datura, opium.

Op 26 januari 1588 ontvangt Clusius te Wenen zaden en twee knollen van de aardappel hem toegestuurd door Philippe de Sivry, gouverneur van de stad Bergen (Mons-Henegouwen). Deze planten 'taratoufli' bekwam deze van de pauselijke legaat in de Nederlanden. Hij brengt ze dadelijk in cultuur in zijn privé-tuin in Wenen.

Clusius voltooide te Wenen "Flora van Spanje" die in 1576 verscheen onder de titel '*Rariorum Stirpium per Hispania observatorum...*'.

Dit werk is volledig op persoonlijke waarnemingen gesteund. De bezoeken die hij aan Spanje en Portugal bracht waren geenszins oppervlakkig; hij noteerde het minste detail, hij verzamelde of maakte schetsen. Hij tracht in dit werk reeds enige systematische orde te brengen ; het eerste deel behandelt de houtige en klimmende planten, het tweede deel de struiken en kruiden.

Maar vooral voor de nomenclatuur gaat hij pre-Linneaans te werk. Veel plantennamen zijn binominaal daar waar zijn tijdgenoten en navolgers een ganse reeks adjectieven gebruiken. A. Ortelius vroeg hem ook de kaart van Spanje te tekenen die in de eerste editie van *Theatrum orbis terrarum* werd opgenomen (1570).

Het tweede deel bevat ook een bijvoegsel van tuinplanten ingevoerd uit Thracië (Turkije): vooral knol- en bolgewassen: tulp, ranonkel, anemoon, muscari. Deze planten werden ingevoerd door Ogier Ghiselin de Bousbecque, ambassadeur van Keizer Ferdinand I in Constantinopel. Het werk bevat 263 houtsneden door Gerard Janssen van Kampen te Breda uitgevoerd naar tekeningen van Peter van der Bracht te Mechelen.

Van 1588-93 verblijft hij te Frankfurt a/Main. Hij is er druk in de weer met vertalingen o.m. uit het Frans van Pierre Belon. Hij bezit er een privé-tuin en tracht zijn verzameling steeds uit te breiden. In dit verband onderhoudt hij een drukke briefwisseling met bekende botanici en botanofielen: o.m. Jean de Briancon te Mechelen, Pieter Coudenbergh te Antwerpen, Joannes Camerarius te Nuerenberg, Giuseppe de Casabona te Pisa.

Heel wat van deze briefwisseling is nog bewaard. Deze briefwisseling zou ons te ver leiden. Wij vestigen hier enkel de aandacht aan de vier brieven (in Leiden bewaard) van Casabona alias Jodocus de Goethuysen (1515?-1595) van Vlaamse oorsprong in Italië werkzaam.

De eerste brief (6 april 1590) begeleidt een zending planten aan Clusius waarbij Casabona vraagt hem aan te bevelen bij de Landgraaf van Kassel-Hessen omdat hij daar schijnbaar uit de gratie gevallen is. Deze zending is meegegeven met Bartolomeo Monaco.

De brief eindigt in het Nederlands dat voor beiden verstaanbaar is en niet begrijpbaar voor de begeleider. Deze was -blijkt uit een bewaarde brief van Clusius- inderdaad onbetrouwbaar en had de planten voor eigen zak verkocht.

Uit de tweede brief (25 augustus 1590) blijkt dat de planten niet meer terechtkwamen en vermeldt Casabona zijn aanstaande vertrek naar Kreta.

De derde brief (3 december 1590) is op Kreta geschreven en verhaalt zijn aankomst in Kreta. Hij vermeldt welke planten op dat ogenblik bloeien en belooft een aantal kisten planten te sturen naar Landgraaf Willem.

In de vierde brief op 20 maart 1592 vermeldt hij de herinrichting van de botanische tuin van de universiteit van Pisa waarmee hij zich nu bezig houdt.

Hij beschrijft nog planten uit Kreta, belooft nog zendingen en vraagt aan Clusius zijn laatst gedrukte werk te sturen.

Waarschijnlijk is er nog meer correspondentie geweest die is verloren gegaan.

Clusius is waarschijnlijk op dat ogenblik bezig met het oprichten van de botanische tuin in Leiden.

Hij zal te Leiden aankomen op 19 oktober 1593. Hem wordt de apotheker Cluyt (Clutius) als helper gegeven omdat hij mindervalide is en op krukken loopt.

Tevoren had hij reeds vanuit Frankfurt een lading zaden, bollen en knollen gestuurd naar Leiden. De lijst (die nog enkel in afschrift bestaat in het Dachbouck) bevat 251 planten.

De gezaghebbende biograaf van Clusius, F.W.T. Hunger, vermeldt dat deze planten hoofdzakelijk afkomstig waren van het eiland Kreta waar ze door Casabona 'Hollander van geboorte' waren verzameld.

Een lijst van 117 plantenzaden door Casabona verzameld in 1591 en bij Clusius op 24 april toegekomen is eveneens bewaard en gepubliceerd (Battistini).

Clusius heeft dus met de hulp van o.m. Casabona zeker een aanzienlijke bijdrage geleverd voor het inrichten van de plantentuin te Leiden.

Hij bekleedt er door zijn kennis een ereplaats en wordt gehonoreerd zoals de professoren alhoewel hij niet doceert. Zijn laatste 16 levensjaren kan hij volledig aan de studie wijden.

Zo kon hij vanaf 1601 zijn Opera Omnia verzorgen waarvan het eerste deel verschijnt in 1601. Het werk bevat reeds vroeger beschreven planten die hij tijdens zijn talrijke reizen en bezoeken aan tuinen leerde kennen. Het is geïllustreerd met 1120 houtsneden (waaronder 117 Fungi, dus tevens het eerste belangrijke mycologisch werk).

Het tweede deel verschijnt in 1605 onder de titel *Exoticorum libri decem*. Gedeeltelijk zijn dit heruitgaven van zijn Latijnse vertalingen. Anderzijds gegevens die hij verzameld had over exotische planten en dieren.

Clusius overlijdt op 4 april 1609 en werd begraven in de O.L.-Vrouwekerk. Later is zijn epitaaf overgebracht naar de St.-Pieterskerk te Leiden.

Clusius heeft grote verdienste op gebied van de floristiek omdat hij verzamelde in vele gebieden van Europa.

Hij legde privé-tuinen aan in Wenen, Frankfurt a/Main en Leiden.

Hij wisselde plantenmateriaal uit met vele landen, droeg bij tot het verspreiden en kweken van exotische planten, schreef in de humanistische taal het Latijn maar beheerste zelf vele talen.

Tenslotte bracht hij een ruime bijdrage tot de ontvoogding van de plantkunde tot een moderne wetenschap.

Beknopte referentie

Battistini M. Un botaniste flamand à la cour de Toscane, *Revue de l'université de Bruxelles* 31, 1925-26 p.427-435.

Goethuys B. Giuseppe de Casabona alias Jodocus de Goethuysen, een vlaams plantkundige in Italië, eigen beheer, 1995.

Hunger F.W.T., Charles de l'Ecluse, Carolus Clusius, *Nederlands Kruidkundige, 1526-1609*, Martinus Nijhoff, 's Gravenhage 1927.

Louis A. *Geschiedenis van de Plantkunde, Eerste episode van Oudheid tot Renaissance*, Story-Scientia Gent, 1977 p.477-482.

Jan STAES
Parkstraat
B-3000 Leuven